

MŪSŲ PROFESORIUS

Vanda ZABORSKAITĖ

1967 m. birželio 7 d. lietuvių tauta neteko savo įžymiojo rašytojo, akademiko, profesoriaus Vinco Mykolaičio-Putino. 1968 m. sausio 6 d. jam būtų sukakę 75-eri metai. Čia spausdinamas pranešimas (sutrumpintas), skaitytas jo gimimo jubiliejaus proga Vilniaus Valstybiname V. Kapsuko universitete.

Kadaise studentams lituanistams profesorius V. Mykolaitis pusiau juokais pasakė: „Aš truputį mistikas ir juntu šiame universitete gyvenančias didžiųjų žmonių dvasias...“

Dabar jis pats yra vienas iš tų — didžiųjų, — kurių dėka Vilniaus universitetas yra giliai įaugęs į mūsų tautos dvasinę kultūrą. Čia, šioje vietoje buvusį, kalbėjusį, mokiusį, ir norisi jį dabar prisiminti.

Jis nemėgo pedagoginio darbo, tai buvo sunki našta jo gyvenime, kuri norėjo ištisai ir be rezervų pašvęsti meno kūrybai. Bet jis mylėjo šį universitetą — jo senas tradicijas, jo architektūrinių ansamblių grožį. Pašviesėjusiu žvilgsniu jis žiūrėdavo pro lietuvių literatūros katedros langą į Sarbievijaus kiemą — galingus kontraforsus, laužytas stogų linijas, virš jų iškilusių šv. Jono bažnyčios barokinių pagražinimų grakštumą ir varpinės aukštį. Skliautuotos auditorijos, painūs koridorių vingiai ir salių kilnus formų grožis buvo natūralus fonas poetui ir mąstytojui. Ir dar — savo artimiausioje aplinkoje jis jautėsi esąs tarp žmonių, kurie jį gerbė ir mylėjo visa širdimi.

V. Mykolaitis-Putinas yra praturtinęs mūsų kultūros turinį ir veikęs jos augimo kryptį daugeliu atžvilgių. Šiandien norėtusi pagerbti jo atminimą visų pirma kaip šio universiteto profesoriaus.

Nekalbėsiu plačiau apie V. Mykolaitį-Putiną — literatūros istoriką ir apie jo didžiulį įnašą į lituanistiką. Mes šiandien dar iki galo nė neįsisąmoniname, kaip daug sąvokų, sprendimų, charakteristikų lietuvių literatūros istorijoje priklauso V. Mykolaičio-Putino plunksnai. Kalbėdami apie lietuvių rašytojus nuo Mažvydo iki naujųjų laikų, apibūdindami juos, sakdami tai, kas mums šiandien atrodo aksiomatiška — labai dažnai išreiškiame jo mintis, naudojames jo formuluočiams. Užtenka pasakyti, kad, pavyzdžiui, požiūris į Donelaitį, Žemaitę, Maironį, visuotinai priimtas tarybinio literatūros mokslo, yra žymia dalimi Putino pasiūlytas, jis

sukūrė daugelį pagrindinių tarybinio lietuvių literatūros mokslo koncepcijų.

Bet formuojantis ir ugdantis jo vaidmuo reikėsi ne tik specialia moksline veikla, toli persokusia universiteto sienas ir laikinumo ribas ir išlikusia kaip literatūrinio palikimo dalis.

V. Mykolaitis-Putinas juk dar buvo ir universiteto profesorius, savo būtimi tiksliai ir pilnai išreiškęs šio vardo esmę. Juk „professor“ — reiškia „tas, kuris viešai skelbia savo mokslą, savo surastąją tiesą ir įsitikinimus“. Putinas skelbė dar daugiau — pačios savo egzistencijos tiesą, jau vien savo buvimu liudydamas svarbias, gal svarbiausias žmogiškumo apraiškas.

Visi, kam teko su juo susidurti, juto didžiulį jo asmenybės poveikį. Apibūdinti šios asmenybės visumą neįmanoma. Apie jį gali pasakyti, ką R. Rolanas kalbėjo apie Getę: „Tai kalnas, kurio niekuomet nematai viso: apžvelgi jį tik iš vieno šono — iš tos vietos, kur stovi tu pats“. Ne kitaip galiu kalbėti ir aš, suvokdama, jog matau tik vieną iš daugelio jo atžvilgių, bet drauge tikėdama, kad tas atžvilgis svarbus ir esminis.

V. Mykolaitį-Putiną — profesorių visados matai su didžio poeto aureole. Kiekvienas jo žodis, poelgis, mostas įgaudavo ypatingo reikšmingumo ir gelmės, nes siejosi su Putino kūrybos pasauliu. Ir jeigu klaida ir nepagarba būtų ieškoti kokių nors tiesioginių atitikmenų tarp gyvenimiškos jo biografijos ir kūrybos, tai vidiniai ryšiai tarp šių dviejų jo reikimosi sferų yra akivaizdi realybė, kaip jie akivaizdūs kiekvieno didelio menininko būtyje.

Galvojant apie Putiną universitete, ateina į galvą daugybė epizodų, vaizdų. Pradedant kiekvienam kažkada buvusią pirmąją paskaitą, kai nerimu plakančia širdim lauki, koks gi bus tasai, kurio vaizdą dar mokyklos suole susikūrei iš eilėraščių, „Altorių šešėly“, iš godžiai skaitytų kritikos straipsnių ir studijų. Po pirmųjų įspūdžių, įsirežusių aiškiai ir nepamirštamai, per daugelį metų telkėsi kiti — jaudinantys ir dziugūs, tragiški ir šviesūs.

Ką dabar abstrahuoti iš tos gyvos jo asmens pasireiškimų pynės? Kaip išskirti dominuojančias jo asmenybės linijas?

Visi iš naujo stebina ir jaudina tai, ką galėtum pavadinti negestancija budėjimo dvasia. Ji akivaizdiausia, žinoma, kūryboje. V. Mykolaitis-Putinas retas menininkas savo sugebėjimu nuolatos atsinaujinti. Kiekviena jo knyga — naujas pasaulis. Toks retas sugebėjimas atsinaujinti, kaskart vis šviežia akim pažvelgti į pasaulį kyla iš milžiniškos kūrybinės potencialios. Tačiau šis sugebėjimas gali būti išreikštas ir moralinėmis kategorijomis. Tai absoliutus atvirumas tiesai. Pasiruošimas kaskart iš naujo patikrinti tai, kas jau atrasta, kuriam svetima savo surastąjį sprendimą įteisiuoti, paversti dogma, nepajudinamu, visiems laikams įtvirtintu, vieninteliu galimu sprendimu. Ar reikia aiškinti, kad šitoji laikysena kaip

dangus nuo žemės skiriasi nuo lengvapėdiško nepastovumo! Kiekvienas žingsnis čia perkamas kentėjimų, abejonių, kraštutinių dvasinių galių įtampos kaina.

Sukruvintom rankom

Pro aštrias atolaužas stiebkis į priekį

Ir smailių viršūnę, krauju prakaituodamas, sieki.

Sitokia laikysena yra Putino kūrybos pasaulio pagrindas. Bet ji perlūžta ir nušvinta taip pat ir dažname jo būties gyvenimiškajame atžvilgyje. Jis visuomet buvo labai reiklus sau. Tai reiškėsi, pradėdant paprasčiausių tarnybinių reikalų ir santykių plotmę — pedantišku pareigingumu ir punktualumu. Bet tai matoma ir mokslinės tiesos ieškojimo plotmėje. Jo teiginiai ar sprendimai, visados įtikinantys puikia argumentacija, struktūros ypatingu aiškumu, logika ir darna, buvo, žinoma, jo minties stiprumo rezultatas. Bet visa tai buvo ir dėl to, kad jis niekad neleido sau minties tingumo, apsileidimo, inercijos, neleido sau pasiduoti rutinai ir abejingumui. Ir dėl to aplinkui jį kūrėsi augimo pastangų atmosfera. Tai juto studentai, jo seminarams, egzaminams išreikalaudami iš savęs visa, ką tik jie pajėgdavo duoti.

Lietuvių literatūros katedra šeštojo dešimtmečio pradžioje ir vėliau, kai ją sudarė vos universitetų ar aspirantūrų baigę žmonės, ir dar keli kiek vyresni, bet taip pat tik pradėdą savo akademinės karjeros kelią, bendraudama su Putinu, ėjo didelę minties kultūros mokyklą: mokėsi vengti, kiekvienas pagal savo jėgas ir sugebėjimus, schemų, trafaretų, kraštutinybių, ieškoti objektyvios, pilnos ir visapusiškos tiesos — to, kas ir tegali būti mokslinių tyrinėjimų tikslas. Putino įnašas, formuojant šitokią laikyseną, šitokią požiūrį mūsų universitete, humanitarinių mokslų srityje, itin didelis.

Bet šis įnašas nėra vienintelis.

Vėl norisi grįžti prie meno kūrybos, kur Putino asmenybės apraiškos ryškiausios ir akivaizdžiausios. Šalia herojinio mosto, tragiškų lūžių, viršūnių ir gelmių nuolatinės įtampos joje skamba dar ir kitoks motyvas, kuriam atitikmenų galima rasti Bethoveno sonatų ir simfonijų lėtosiose dalyse — visuose tuose andante, adagio, largo, — kurio vienas variantas yra gal nuostabiausiame „Parafrazių“ eilėraštyje:

*Tavo ašarų lašas skaidrus
Nuriedėjo pablyškusiu skruostu,
Kad mane sielvartingoj dalioj
Nuramintų ir širdį paguostų.*

Taip, Putinas yra davęs tauriausių ir švelniausių meilės lyriką mūsų poezijoje. Bet joje gali išgirsti ir dar vieną jo širdies balsą — jo gerumą, jo atsargų ir atidų prisilietimą prie kito žmogaus kančios, gyvenimo.

Putinui kiekvienas žmogus — nelygstama vertybė; ar jis didis, ar menkas — ar stiprus, ar bejėgis. Aštriai teisės ir smerkęs savo paties kiekvieną silpnumo valandą, kiekvieną klaidingą žingsnį, jis pilnas atlaidumo, pakantumo kitam. Be abejo, jo pašaipą, o kartais pyktį sukeldavo įsąs, poza, veidmainystė, kvailas pasipūtimas ar begėdiška niekšybė — visa toji tuštybės mugė. Bet suprasdamos ir užjausdamos jis visada žvelgė į ieškantį ir abejojantį, kenčiantį ir klystantį. Gilus žmogaus pažinimas ir supratimas, jo pastangų laimėti pilnavertę egzistenciją gynimas yra, tur būt, pagrindinė priežastis, dėl kurios romanai „Altorių šešėly“ yra viena mylimiausių lietuvių literatūros knygų. Liudo Vasario istorija prašneka į kiekvieno žmogaus širdį ir sąmonę; ją skaitydamas, jis mokosi pažinti ir suprasti save ir kitus.

Žmogaus sudėtingumo pilnybę išreiškia ir visa Putino lyrika, ypač vėlyvoji. Ir čia, kaip nuolat grįžtantis motyvas, skamba žmogaus vertės teigimas, svetimas „trumpam dorovės masteliui“, švėteiviškam sprendimų kategoriškumui. Kaip savotiškas manifestas, žmogaus santykių su žmogumi programa yra šis vieno iš vėlyvųjų eilėraščių posmas:

Tegu tavo žvilgsnis dažnai bus rūstus.
Jei suklypsi, iš pikto apmaudo verki,—
Bet klystančiam būk visados atlaidus.
Ir kenčiančio niekad nesmerki.

Putiniškasis santykis su žmogum gal niekur neatsiskleidžia taip atvirai ir betarpiškai, kaip jo atsiminimuose, rašytuose jau pačioje gyvenimo pabaigoje. Tas santykis čia gal mažiau negu kitur transponuotas į meninių vaizdų ir apibendrinimų plotmę, jis visai artimas jo gyvenimiškajai laikysenai, beveik visai su ja susilieja. Visi, tur būt, prisimena tuos nedidelius „Poezijos pavasaryje“ išspausdintus fragmentus apie tėvą, motiną, apie žiaurųjį Gudelių mokytoją, kur vaikystėje susiklosčiusį žmogaus vaizdą palydi išmintingo gerumo kupina refleksija. Ten jis rašė: „Žmogus yra labai sudėtingas įvairių komponentų padarinys. Sudėtingas ir nepastovus. Žmogaus sielos gelmėse esama ir prieštarų jo kasdieniui buičiai pradų, kurie kitokiomis sąlygomis būtų galėję jo gyvenimą nušviesti kitokiomis spalvomis“.

Toks Putinas buvo ir gyvenime, nukreipęs žvilgsnį į žmogaus žmogiškąją esmę, nepaisęs rangų, titulų ir visuomeninės padėties.

Jo kultivuoti, nuosekliai visur ir kiekviena proga atstovauti žmonių santykiai yra vienintelė dirva, kurioje gali augti ir tarpti kultūra. Putino vardas — ne tik rašytojo, poeto, bet taip pat ir profesoriaus, visados pirmiausia siesis su pagarba žmogui ir jo asmenybės nelygstamai vertei. Tai esminis ingredientas tų universitete ugdytinų kultūrinių siekimų, kurie gali ir turi remtis profesoriaus V. Mykoliaičio-Putino, čia, šiose sienose, ne tik skelbtais, bet ir gyventais principais.

Žmogiškų ir kultūrinių vertybių hierarchijoje V. Mykolaičiui-Putinui aukščiausiai stovėjo menas. Meno kūryba, jo požiūriu, giliausiai išreiškia žmogaus esmę, atskleidžia esmingiausius žmogaus atžvilgius. Čia nesiimsiu dėstyti jo meno koncepciją, kuri iškyla dar jaunystėje rašytuose teoriniuose straipsniuose ir nuskamba viename iš gražiausių vėlyvosios jo lyrikos kūrinų — „Bacho“ poemėlėje. Bet norisi tik pabrėžti paties požiūrio svarbą dabarties mūsų kultūrinėje situacijoje, technicizmo ir racionalizmo epochoje. Jis svarbus ne tik pačia plačiausiaja ir bendriausiaja prasme, suvokiant meno vaidmenį taip pasigendamoje mūsų laikais kultūros humanizacijoje, bet ir siauresne, specialesne prasme, liečiančia universitete išskylančių meno reiškinių — ypač estetikos ir literatūros — tyrinėjimo ir mokymo uždavinius. Kad mokslininko, pedagogo darbas šioje srityje būtų vaisingas, jis turi būti pagrįstas giliu, absoliučiu įsitikinimu, kad menas ne tik savarankiška, bet ir niekuo kitu nepakeičiama žmogaus veiklos forma, kad didelio, talentingo menininko intuicija pajėgi žmogaus esmės ir žmogiškų santykių srityje atskleisti tokias gilumas ir dėsnius, kurie neprieinami empirinei patirčiai ir loginiam mąstymui. Dėl to pagarba menui ir pasitikėjimas juo yra išeities taškas šios srities tyrinėjimui ir mokymui. Literatūros mokslininkas, dėstytojas yra tarpininkas, interpretatorius, padedąs jaugti meno vertybėms į visuomenės, tautos sąmonę. Dėl to jis pats, savaimė aišku, negali būti toms vertybėms aklas ir kurčias — kitaip jo darbas pavirstų tuščiu, bevaisiu ir niekam nereikalingu žodžiaivimu.

„Mesk tamsta literatūrą ir eik geriau studijuoti stomatologijos!“ — toks būdavo labai retas, pats didžiausias ir griežčiausias papeikimas, kurį nevykėlis studentas galėdavo išgirsti iš prof. V. Mykolaičio-Putino. Ne dėl to, žinoma, kad jis būtų niekinęs stomatologiją, o dėl to, kad manė, jog literatūros studijos reikalauja iš žmogaus ne tiek kruopštumo ir praktinės orientacijos, kiek kitokių duomenų, be kurių dirbti šioje srityje neįmanoma.

Ir dar — požiūris į gimtąją, lietuvių literatūrą. Visi, ne tik klausę V. Mykolaičio-Putino paskaitų, bet ir susipažinę su jo literatūros istorijos darbais, žino, kaip blaiviai ir kritiškai jis žvelgė į mūsų literatūrą. Jis sąmojingai ir aštriai pasišaipydavo iš sentimentalumo, visokių naivybių ir melodramatikos, skaudžiai pasigedavo platesnių idėjinų horizontų, aukštesnio meninio lygio.

Bet tai buvo priekaištai, kylą iš meilės, iš troškimo matyti savąją literatūrą kuo turtingesnę ir brandesnę. Jis blaiviai akim vertino jos silpnybes ir trūkumus, bet ji jam buvo brangesnė už visas kitas pasaulyje. Kiek svarbi jam buvo ši literatūra, rodo ne tik tyrinėjimui ir dėstymui pašvęstas laikas ir triūsas, bet ir tai, kad ji tapo jam poetinio įkvėpimo šaltinis — užtenka prisiminti eilėraščių „Lietuviškos knygos kelias“, samprotavimus apie lietuvių literatūrą „Altorių šešėly“, ypač daugelį

„Sukilėlių“ fragmentų. Meno vaidmens tautos kultūroje didis vertinimas ir įprasminimas yra tad dar vienas momentas, esmingai susijęs su V. Mykoliaičio-Putino profesoriavimu šiame universitete.

Pagerbti jo atminimą dėl to ir reiškia visų pirma suvokti jo įnašą į universiteto intelektualinę ir, apskritai, dvasinę tradiciją, drauge įsisąmoninant, kad permąstydamą ir įprasmindamą tradiciją, tik ir tegali augti kultūra.

Vilniaus universitetas šia prasme dosniai apdovanotas. Jis mums nėra viena iš daugelio aukštųjų mokyklų, bet **toji**, vienintelė, pati svarbiausioji, kurioje kryžiuosį pagrindiniai mūsų kultūros keliai, kuri savo šaknimis siekia tolimus mūsų istorijos laikus. Putino įnašas į šį amžiais krautą dvasinių vertybių lobyną itin žymus ir vertingas.

Aš noriu likti ištikimas žmogui
Ir sau pačiam.

Taip jis pats nusakė savo gyvenimo ir kūrybos pagrindinį principą.

XIX a. pradžioje čia keletą metų studijavo didis poetas, ne vienu savo kūrybos momentu įaugęs ir į mūsų nacionalinę kultūrą. Dabar čia keletą dešimtmečių profesoriavo kitas didis poetas, kurio visas gyvenimas visomis savo apraiškomis yra mūsų kultūros lobis. Vilniaus Alma Mater gali džiaugtis ir didžiulis, kad mūsų laikais jai atsivėrė toks dosnus dvasinių gėrybių šaltinis. Ir dabar tik nuo mūsų pačių priklauso, kiek jomis stiprinsimės ir gaivinsimės.